

A OBRA NARRATIVA DE MANUEL MARÍA OU COMO CONTAR A VIDA A TRAVÉS DO RÍO DA ESCRITA

Mercedes Queixas Zas

Asociación de Escritoras e Escritores en Lingua Galega

Resumo: Manuel María comparaba a súa obra literaria cun río, unha canle firme á que abeiraban e reatrealimentaban múltiples augas afluentes.

Velaquí a raíz que sustenta unha obra narrativa que, inaugurando a década dos 50 do pasado século, abrangue máis de sesenta relatos que nacen e medran, en paralelo, á expresión escrita máis popular e recoñecida, a poética, mais tamén á dramatúrxica e ensaística.

Porque se a obra é río tamén é camiño en Manuel María, pois tanto na vida como na obra, sempre de mans dadas, *procurei andar os camiños que a vida puxo diante de min*.

Abstract: Manuel María compared his literary work to a river, a strong channel that served as a mouth and feedback to multiple affluent waters.

Here resides the root that supports a narrative work that opens the 1950s and it embraces more than sixty short stories, with a parallel development along with the most popular and solid written expression, which is poetry. But also dramaturgical and essay production.

Because if Manuel María's work is a river, it is also a path, since both in life and work, always hand in hand, *procurei andar os camiños que a vida puxo diante de min*.

Palabras chave: narrativa, comunicación, escrita totalizadora, lingua, pobo, terra.

Key words: narrative, communication, adding writing, language, nation, land.

I

A relación de simbiose entre Manuel María e a poesía transcende tópicos e retóricas discursivas, á vista da entrega continuada, persistente, a este xénero que cualificamos maior no noso autor, cuantitativa e cualitativamente, no conxunto da súa produción literaria, como tamén así o entendemos para a diacronía e sincronía

da literatura galega, fillas herdeiras que somos daquel insuperábel corpus lírico medieval, inicio do noso máis persoal cordón umbilical literario.

Con todo, hai outros sucos labrados pola pluma ou a máquina no incesante transitar polo territorio do escritor aos que cómpre volver para comprendermos o carácter abranxente e totalizador da obra de Manuel María, quen declara desde sempre se sentir “engaiolado pola poesía e a narrativa”.

Eis a razón de titularmos esta intervención nosa como *A obra narrativa de Manuel María ou como contar a vida a través do río da escrita*.

A lectura da súa obra literaria, en conxunto e, sobre todo, a atención ás palabras do propio Manuel María, que tomaremos ben en conta e reproduciremos no sucesivo, así o explican:

Podería comparar a miña obra cun río. O caudal é o mesmo pero as augas son distintas. Procurei andar os camiños que a vida puxo diante de min, coas limitacións que a miña profesión e o meu acerto me impuxeron. Hai xente que se especializa, pode haber poetas exclusivamente do amor ou do metafísico. O meu temperamento e a miña curiosidade son máis abertos. Kipling andou todos os mares do mundo e Kant non saíu endexamais de Königsberg.

Andar, explorar, pensar os camiños da vida e da literatura, unha cabo da outra, para os comunicar ao colectivo, convértese nun proceso vital de escrita circulante, que transcende os marcos dos xéneros fronteirizos, trazada en vieiros paralelos e interseccionais, pois a intertextualidade está presente e vencella a harmónica simbiose entre todos os xéneros literarios aos que Manuel María dedicou cincuenta e catro anos do seu tempo vital.

“Son un escritor sen pretensións: conto o que sinto e o que ollo. E procuro, co que escribo, clarificarme a min mesmo o propio mundo e o que me arrodea” ou “Non concibo o escritor que escribe para si mesmo” sentenzan orixe e destino dunha obra que nace e alenta canda os días do autor para enraizar en pegadas conxuntas, enfiadas a través do poder autenticador e revelador da palabra de seu –“Facer a miña obra noutra língoa que non sexa a miña sería traicionarme”– e mais da Terra que o alimenta en continua comunicación: “Un escritor que escribe pra sí, pra mín ó menos, non é comprensíbel. Cavilo que o que escribe pra sí non escribe para ninguén. Por eso eu procurei facer unha obra crara, comprensíbel, acesíbel á xente”.

Facéndonos pé nestas premisas de cabeceira autorial, imos centrar a análise na obra narrativa asinada por Manuel María, quen reconece, antes de máis, que “eu escribín narración dun xeito tanxencial. Non me considero narrador”.

II

A cartografía cronolóxica e topográfica édita por Manuel María en prosa abrangue as seguintes referencias bibliográficas:

1. *Contos en cuarto crecente*. Lugo: Ediciones Celta, 1952. Conxunto de sete contos.
2. *Contos en cuarto crecente e outras prosas*. Lugo: Ediciones Celta, 1962. Conxunto de dez relatos corrixidos da anterior edición, dos que catro son novos para substituíren outros tantos que o autor cualificou no limiar como “vellos e inocentes, non valen xa, ó meu xeito de ver, para reeditar novamente”. De entre estes, tres foran os primeiros contos do autor editados en 1951 na revista *Grial* no volume *Presencia de Curros e Dª Emilia*.
3. *O xornaleiro e sete testemuñas máis*. Buenos Aires: Edicións Galicia do Centro Galego de Buenos Aires, 1971. Premio Narrativa Centro Galego de Buenos Aires 1969. Conxunto de sete contos / relatos.
4. *Kricoi, Fanoi e D. Lobonís*. Colección O Moucho Vigo: Castrelos, 1973. Conxunto de sete contos / relatos.
5. *Os antes do silencio*. A Coruña: Nova Galicia, 1990. Reedición conxunta de *Contos en cuarto crecente e outras prosas* (3.ª ed.), *Testemuñas* (2.ª ed. dos seis –non sete– relatos que compoñían a segunda parte de *O xornaleiro e sete testemuñas máis*) e *Kricoi, Fanoi e Don Lobonís* (2.ª ed.).
6. *A tribo ten catro ríos*. Madrid: SM, 1991. Sete relatos que inician a triloxía de Manuel de Paderna, que asistirá a unha 2.ª edición en 1994.
7. *Unha sombra vai polo camiño / Como desapareceu a Atlántida e apareceron os lagartos*. Colección Vouche contar un conto. Vigo: Edicións Xerais de Galicia, 1991. Cassete gravada polo autor.
8. *Cando o mar foi polo río*. Vigo: SM, 1992. Conxunto de dez relatos, segunda parte da triloxía de Manuel de Paderna.
9. *Viaxes e vagancias de M.P*. Vigo: SM, 1994. Dez relatos que pechan a triloxía de Manuel de Paderna.
10. *Novena a Santa Isabel por un devoto de Outeiro de Rei*. Guitiriz: Asociación Cultural Xermolos, 1995 e posteriormente, fragmentada, na revista *Irimia* entre 1995 e 1996.
11. *As ribeiras son escuras*. A Coruña: Everest Galicia, 1997. Reedición conxunta de tres relatos, “As augas van caudales” e “Os alugados”, editadas na revista *Grial* (T. 3 e 4) e “O xornaleiro”, incluído no volume editado en Buenos Aires.
12. *Historias do empardecer*. Santiago de Compostela: Laivento, 2003. Conformatado por dez contos inéditos, un conto publicado en 1959 en *Vida Gallega* e catro reedicións.
13. *O bigote de Mímí*. A Coruña: Everest Galicia, 2003 e reeditado en 2015 pola Casa-Museo Manuel María.

Un total de trece títulos recollen a obra narrativa édita de Manuel María, escrita paseniñamente, ás veces de xeito marxinal e sempre “sen o entusiasmo e a emoción con que escribín a poesía”.

Transmitida en forma de sesenta e seis contos, relatos breves ou noveliñas que comprenden unha cronoloxía biobibliográfica inaugurada con apenas vinte e dous anos, en 1951, no número terceiro da Colección Grial, dedicado á *Presencia de Curros y D.ª Emilia*, coa inclusión de catro contos: “Conto para durmir un neno”, “O bico”, “A luzada” e “O Tío Casas”, e conclúe en 2003, apenas un ano antes do falecemento, coa edición do fermoso conto infantil, dirixido a primeiros lectores, *O relato de Mimí*.

Se tomamos a liña do tempo editorial como eixo evolutivo da obra narrativa do noso autor, cómpre diferenciarmos unha primeira época (1951-1973) e unha segunda (1990-2003), tomándonos como referencia unha das pioneiras análises deste corpus creativo de Manuel María (Pociña 2009: 313).

Nese período intermedio de dezasete anos de silencio narrativo editorial (moi activo, aliás, na edición doutros xéneros: vinte poemarios, oito pezas dramáticas e tres títulos de ensaio) está datada a escrita de dúas pezas narrativas aínda hoxe inéditas: *O solpor é sempre roxo* (1971) e *O trebón brúa de lonxe* (1972), así como un conto de tres páxinas que introduce un mecanoscrito da obra *Kricoi, Fanoi e D. Lobonís*, intitulado “Profundacións trascendentes para facer un discurso de ingreso na Real Academia de Filosofía Pura e que se aproveitan de prólogo ou limiar deste libriño”.

Semella ser 1990 un punto de inflexión autorial con novos pulos para a escrita narrativa, mais tamén nos outros xéneros que con igual ou superior mestría explorou.

A polifacética actividade cultural e editorial da década dos 90 intensifícase considerabelmente no día a día do noso autor. O ritmo poético continúa á par dos outros grandes xéneros, pois a man de Manuel María asinará un total de dez novos títulos narrativos, catorce pezas teatrais e catro novos ensaios centrados no estudo de autores como Amado Carballo, Ánxel Johán e Ánxel Fole ou na análise da presenza do mar na poesía galega.

Así, por unha banda, reedítase boa parte da escrita narrativa –contos, relatos e prosas– de ficción anterior, revisada lingüística e estilisticamente, expurgada e corrixida polo autor, que hoxe tomaríamos como edición canónica, e que na actualidade podemos ler nos volumes colectivos *Os ontes do silencio* (1990) e *As ribeiras son escuras* (1997).

Pola outra, centra moito máis a súa escrita no lectorado infantoxuvenil, como destinatario preferente, e mais na experimentación de novas formas expresivas

como é a *Novena en honor da Gloriosísima Santa Isabel na visita que lle fixo a súa curmá a Virxe María e que se celebra na vila e Outeiro de Rei da Terra Cha*.

O primeiro treito de escrita narrativa compendiado no título *Os ontes do silencio* recolle contos, relatos e prosas escritos entre 1949 e 1973, así como prosas espaxadas en revistas e xornais da época, nomeadamente na cabeceira *Vida Gallega*. O obxectivo desta nova luz aclárao o propio Manuel María na nota do autor que abre o volume:

Todas estas publicacións levaban anos esgotadas. Se agora as dou de novo ó prelo é porque coído que teñen certo valor de testemuñas dunha época na que escribir en galego era un aito case heroico. Sei que estas prosas son moi desiguais entre sí. Con todo, entendo que nelas hai unha certa paixón, un xeito galego de enfrentarse coa existencia, anacos de vidas e paisaxes que desapareceron para non voltar máis e cecáis tamén o reflexo dun tempo triste e miserento, antecedente e pai deste tempo no que andamos a vivir marcado pola crise, o personalismo, desconcerto, a vulgaridade, a masificación e a sociedade de consumo tal alleada e domesticada.

Temáticamente, non resultaría tan esclarecedora esta circunscrición divisoria temporal, pois os núcleos ou centros de interese xeradores de intercomunicación entre escritor e lectorado, tan comúns ao conxunto da súa escrita, transitan de xeito poroso e sedimentario ao longo dos diferentes títulos en prosa, se ben é certo que arrecia a crítica social a partir da narrativa editada nos anos 70, unha década vivida por Manuel María desde unha corentena madura, como cidadán comprometido socialmente coa nación, escritor prolífico recoñecido, compatriota respectado e intelectual humanista reclamado en calquera acto de dinamización cultural convocado polo tecido asociativo do país e mais como voz galega con autoridade fóra del.

Un tempo de ausencias editoriais en prosa, mais especialmente combativo nas liñas poéticas con títulos como *Remol* (1970), *Odes nun tempo de paz e de ledicia* (1972), *Aldraxe contra a xistra* (1973), *Informe para axudar a alcender unha cerilla* (1973), *Laio e clamor pola Bretaña* (1973), *Poemas ao outono* (1977), de cativa e clandestina distribución en Galiza, após ter conseguido ser éditos na emigración e exilio.

III

É referencia obrigada a condición fundacional histórica tan sobranceira de *Muiñeiro de brétemas* como o primeiro poemario édito de Manuel María, que tamén foi o primeiro monolingüe en galego, asinado por un mozo de vinte e un anos,

representante dunha nova xeración á que lle foron silenciados, e polo tanto negados e roubados, os referentes próximos e propios, quer históricos quer políticos, literarios, lingüísticos, culturais etc.

Mais, tamén en narrativa, *Contos en cuarto crecente* representa, en 1952, unha primeira luzada para a expresión prosística en galego en plena posguerra, máis unha vez asinada por un aínda ben mozo Manuel María, que viña escribindo vocacionalmente desde os dezanove anos e experimentando o pulso da palabra desde os doce ou trece.

“Foi o primeiro libro en prosa galega dado a luz por un escritor novo despois da guerra civil. Eran uns relatos moi inxenuos e inespertos”, argumentará o autor no prólogo da segunda edición para xustificar a exclusión de catro relatos presentes na primeira e aos que agora opta por renunciar.

A década dos anos 40, de formación humanística profunda, previa á publicación das primeiras obras, chega á fin saudando un mozo titulado bacharel de vinte anos cumpridos que debe enfrontarse á vida coa toma das primeiras decisións que non sempre acharán comprensión nin complicidade no seu círculo familiar.

O mozo cheo de ilusións e soños habita un tempo gris, de amedrentamento relixioso, de derrota das liberdades e vitoria da imposición do medo fascista, da censura, do silenciamento interior autoimposto por parte dos escritores galegos de preguerra que lograran sobrevivir á barbarie fascista, así como de baleiramento das claves culturais propiamente galegas. E desde xa a palabra se converte na arma de belixerancia máis activa contra o incomprensíbel e crónica da realidade inmediata.

Delimitado polos marcos do ermo cultural galego absoluto, da infravaloración e marxinalidade sociolingüística para co idioma galego e da represión militar e ditatorial española, Manuel María rebela inconformismo e ansia de superación na procura das palabras e na súa fixación por escrito, como elemento nominal testemuño da realidade esmorecente e como cuadrante orientador do tempo e espazo que, como membro da tribo, ocupa e prevé inserido nunha programada perda decadente colonial.

A progresiva descuberta nas tertulias de Lugo e Compostela do silencio interior en que habitaban os referentes intelectuais e culturais da preguerra e a aproximación ás lecturas clandestinas procedentes do exilio galego e español sentarán os alicerces dun pensamento imbricado nas raíces da Terra e do Pobo, ao que a expresión en prosa non será allea, como ningún outro xénero literario traballado na súa man.

De finais da década dos 40 son os primeiros títulos que ven a luz novamente en lingua galega, mais tamén novos proxectos editoriais, tan modestos como ilusionados, entre os que cabe destacar a colección de poesía Benito Soto, dirixida

por Celso Emilio Ferreiro ou Xistral, na man de Ánxel Johán e Manuel María, á que continuarán sucesivos proxectos, como Bibliófilos Gallegos, Monterrey ou a propia editorial Galaxia, que nos permite constatar o inicio dunha dinámica de progresión ascendente para a visibilidade pública da escrita en galego.

A xente da Barreira (1951), de Ricardo Carvalho Calero, será a novela auroral deste novo tempo literario, ao que se incorpora o escritor Manuel María, nunha década en que ve a luz unha mostra representativa do conxunto da súa primeira obra literaria en verso e en prosa, ficcional e ensaística.

Tempos de convivencia narrativa con autores e obras hoxe xa clásicas que interactúan, como vasos comunicantes, coa interrompida vizosidade literaria de preguerra durante o primeiro cuarto de século, recuperados en boa medida grazas ao proxecto cultural de resistencia que alicerzaba a editorial Galaxia, para enlazaren coa necesaria renovación xeracional: *Á lus do candil. Contos a carón do lume* (1953) e *Terra brava. Contos da solaina* (1955) de Ánxel Fole; *Merlín e familia* (1955) de Álvaro Cunqueiro; *Non agardei por ninguén* (1957) de Ramón de Valenzuela ou *A esmorga* (1959) de Eduardo Blanco Amor.

Precedentes literarios daquelas publicacións que, contra a década dos 60, identificáranse coa etiqueta de Nova Narrativa Galega, movemento renovador en que adoitan inserirse as creacións de Gonzalo Rodríguez Mourullo, Xohán Casal, Xosé Luís Méndez Ferrín, Camilo Gonsar, Carlos Casares, Xohana Torres, Lois Diéguez e M.ª Xosé Queizán, entre outros, conviventes con aquelas tendencias diferentes e senlleiras como as de Xosé Neira Vilas (*Memorias dun neno labrego*, 1961) ou Eduardo Blanco Amor (*Os biosbardos*, 1962).

O carimbo editorial de Galaxia, presente como denominador común nestes autores da recuperación narrativa da posguerra, acolle tamén a edición dos catro iniciáticos relatos de Manuel María, en 1951, posteriormente recollidos na primeira edición de *Contos en cuarto crecente* (1952), como mencionamos máis arriba.

Na revista *Grial*, nos volumes III e IV, pertencentes a 1965 e 1966, publicará o noso autor dúas novelas curtas: *As augas van caudales* e *Os ahugados*.

No entanto, non foi posíbel aceptar a editorial Galaxia para facer parte do seu catálogo a proposta do autor de publicar estas dúas pequenas novelas, xunto coa inédita, *O xornaleiro*, baixo o título común *As ribeiras son escuras*, proxecto que non verá a luz como tal até 1997 na editorial Everest.

Rexeitárono porque, ó ben visto, se trataba de “literatura social”. Conservamos documentación ó respecto. Entón, con *O xornaleiro* –que estaba totalmente inédita–, e con outros relatos que, na altura, escribimos, presentámonos a un concurso literario, recibindo o primeiro premio de prosa do Centro Gallego de Buenos Aires, no ano 1969, e o volume editárono Ediciones Galicia e o

Instituto Argentino de Cultura Gallega no ano 1971, en Bos Aires, sendo a circulación do libro impreso, en Galicia, limitadísima.

Estas ilustradoras palabras tiradas do “Prólogo necesario” do volume *As ribeiras son escuras*, anotado polo propio Manuel María, que reiterará en correspondencia epistolar mantida con Xosé Neira Vilas, aínda residente en Cuba, entendemos preciso completalas coas que deseguido reproducimos, declarativas dos principios narrativos básicos que sustentan a escrita destes relatos, como testemuños restauradores da memoria, mais entendemos que extensivas a boa parte da súa obra, senón á totalidade.

Estas tres noveliñas ou narracións curtas son o testemuño dun mundo e dun feito cultural –que era o noso– desaparecidos [...]. Estes relatos escribíronse á marxe de modas e de modos de narrar que, por aquel entón, privaban na nosa literatura. Neles o autor procura reflexar, na medida das súas posibilidades e poucos saberes, os días e os traballos dos nosos labregos –a clase absolutamente maioritaria do noso país, a que mellor coñecía o autor–, procurando fuxir do costumismo, do realismo e do folclorismo, totalmente consciente de que ese mundo estaba moi ferido de morte e esborrallándose sen remedio. O autor tentou deixar memoria escrita daquel universo que foi aínda o dos nosos avós e o dos nosos pais, pese a que moitos non o asuman ou reneguen del, negando e avergoñándose dese noso pasado inmediato, que é tamén o dos negadores.

IV

Cómpre facermos unha breve paréntese aquí para deixarmos constancia dalgunhas recorrencias que acompañaron a difusión da obra literaria de Manuel María no seu conxunto.

É característica reseñábel na produción escrita de Manuel María a desigual evolución entre proceso de creación e edición, debido ás dificultades e silenciamentos editoriais en Galiza, o que explica que, en ocasións, a súa obra viva o capítulo da luz do exilio, asumindo a solidariedade dos irmáns galegos ou portugueses os custes de edición e procurando as complicitades amigas mobilizaren unha difusión cativa e pouco menos que clandestina. Buenos Aires, Porto, Xenebra, Montevideo, Lisboa e Madrid converteranse na toponimia acubilladora dunha incesante relación bibliográfica poética: *Remol* (1970), *Odes nun tempo de paz e de ledicia* (1972), *Aldraxe contra a xistra* (1973), *Informe para axudar a alcender unha cerilla* (1973), *Laió e clamor pola Bretaña* (1973), *Poemas ao outono* (1977), á que cómpre sumar tamén pezas dramaturxicas –o outro xénero magnamente descoñecido– como o *Auto do taberneiro* (Braga: Quatro Ventos, 1957), *Auto do labrego*

(Porto: Celta, 1961) ou o *Auto da costureira* (Buenos Aires: Hogar Gallego para Ancianos, 1973).

Mostra representativa da desigual e irregular achega do lectorado á súa obra narrativa fica retratada polo propio Manuel María na “Carta prólogo”, dirixida ao editor de Laiovento, Francisco Pillado, que introduce a edición da súa última colectánea de relatos en 2003:

[...] os relatos mal enfiados que teño escritos hai anos, bautizados co nome, se non te incomoda, de *Historias do empardecer*. Algunhas nunca se publicaron e outras agora –cómpre dicilo– apenas retocadas saíron á luz da pública curiosidade en volumes de escasísima circulación, podendo considerarse inéditos.

Manuel María vive e sofre directamente as consecuencias dun tempo negador, prohibitivo e sancionador para a expresión persoal e literaria en galego, para o pensamento de querencia e afirmación nacional, o que se concreta nas severas dificultades de publicación da súa obra, nomeadamente dos seus poemarios.

A maior concienciación social do autor, maior dificultade para a súa difusión a través da imprenta. Asemade, a maior implicación activa en defensa do país, desde unha coherente implicación de intervención práctica da teoría nacionalista e partidaria, maior crítica e cuestionamento da súa condición como poeta, como escritor.

Un descoñecemento progresivo e ao que, no caso da narrativa, non foi alleo a secuencia da crítica e análise literaria até case os nosos días, pois hai manuais de historia da literatura galega onde o amplo corpus literario, nomeadamente a narrativa de Manuel María, non está ou ocupa un espazo residual.

Dificultades de edición e consecuentemente de distribución e recepción dunha obra, sempre presentes no tempo, que, no entanto, desde os parámetros de calidade estética e recoñecemento no pobo que é humus-substrato, reforzaron a lectura e interpretación do que probabelmente hoxe poida ser considerado como o autor galego máis popular e querido do século XX.

V

Todo estaba pendente de se reconstruír para a recuperación activa da conciencia de noso após os anos 50.

É por iso que a planificación dunha literatura pensada para a formación do primeiro lectorado estaba a ser unha materia pendente. Consecuentemente, axentes sociais e culturais, tamén editoriais, promoveron os primeiros pasos da produción infantil en galego.

Probabelmente sexa *Roseira do teu mencer*, de Xosé M.ª Álvarez Blázquez a obra pioneira, en 1950, desde a editorial Monterrey, seguida do labor pedagóxico e didáctico en galego desenvolvido por Antía Cal e premiado en 1958 polo Lar Galego de Caracas no volume titulado *Un libro para os rapaces*.

A preocupación pola transmisión desde o ensino en lingua galega e a aproximación das xeracións máis mozas á propia realidade cultural, así como a formación literaria nos autores propios, malia a forte centralización estatal e a negación legal de toda protección e uso público das linguas minorizadas, foi callando en proxectos pioneiros como o *Catón galego* de Xosé Ramón Fernández Oxea (Ben-Cho-Sei) en 1969 por Edicións do Castro.

O movemento asociativo –galeguista e nacionalista– que comezou a desenvolverse após a década dos 60 convértese, pois, nun axente creador, promocionador, dinamizador da produción literaria para as xeracións máis mozas, de tal xeito que, ao cabo de tres décadas, “o resultado é unha produción que responde ás características das literaturas en vías de descolonización, de aí a presenza dun forte didactismo e do recoñecemento da cultura propia fronte á do colonizador” (Roig 2015: 84).

Manuel María non permanece alleo á necesidade de afrontar o desenvolvemento destoutra póla irrenunciábel de construción nacional e axiña dá ao prelo os poemarios *Os sonhos na gaiola* (1968) e *As rúas do vento ceibe* (1979), con senllos prólogos ben clarificadores a este respecto.

Un primeiro poemario que nacía cunha firme vontade didáctica e que pulou polo segundo por causa de múltiples peticións de amizades e profesorado.

Eu penso que non só os libros pra nenos senón tódolos libros, toda a literatura en xeral, ten unha intención didáctica, con esto quero dicir que, aínda a literatura mais descomprometida, por exemplo a lírica mais metafísica, se ten algún valor é polo que ten de educativo. Toda a literatura que sexa boa, auténtica, ensínache sempre, ou un xeito especial que ten de sentir o autor ou un xeito especial de espresarse..., algo que ti non coñecías, un matiz... é dicir que sempre leva algo, sexa moito, sexa pouco, dun sentido didáctico.

Non semella doado delimitar, ao noso parecer, dentro do corpus narrativo de Manuel María, aquela obra dirixida *strictu sensu* a este público –posibelmente teñamos nela bos exemplos das dificultades de materializar as marxes da LIX, case sempre inconcretas–, mais é certo que os criterios editoriais si teñen orientado parte desta cara ás franxas etáreas máis mozas. Citaremos neste sentido a produción editorial posterior a 1990, que abranguería os seguintes títulos: *Os ontes do silencio*, *A tribo ten catro ríos*, *Unha sombra vai polo camiño / Como desapareu a*

Atlántida e apareceron os lagartos, Cando o mar foi polo río, Viaxes e vagancias de M.P., As ribeiras son escuras e O bigote de Mimí.

Ficarían noutro espazo catalogador editorial as *Historias do empardecer*, mais ao noso ver igualmente acaídos para o lectorado máis novo e en formación, ao compartiren estes relatos boa parte do enfoque, temática e estilística dos anteriores, que, en conxunto, configuran unha obra do interese de todos os públicos.

Adoita sinalarse como obra inaugural da LIX, na modalidade xenérica narrativa, a obra de Xosé Neira Vilas *Memorias dun neno labrego* (1961), unha década esta en que foron escritos por Manuel María, como xa foi dito, un bo monllo de relatos, malia seren editados ou reeditados posteriormente. Canto nos lembra aquel Balbino o Manueliño protagonista do relato “O xornaleiro”!

Até un total de vinte e nove pezas narrativas para lectorado infantil e xuvenil, editadas entre os anos 50 e 80, se recollen na *Historia da Literatura Infantil e Xuvenil* coordinada pola profesora Blanca Ana Roig Rechou, moitas asinadas por autoras e autores que consolidaron até a actualidade este xénero na nosa literatura como Paco Martín, Xoán Babarro, Bernardino Graña, M.ª Victoria Moreno, Dora Vázquez, Xohana Torres...

Unhas cifras totais que medran substancialmente nas dúas décadas comprendidas entre 1980 e 2000, chegando a ser a narrativa para este público o xénero máis cultivado, ascendendo o número de títulos éditos até unha cifra superior aos 400. Un crecemento favorecido por factores extraliterarios derivados da aprobación da Constitución española, do Estatuto de Autonomía e, en consecuencia, do desenvolvemento de políticas de protección e estímulo, tamén desde o ámbito educativo, dos elementos identitarios até ese momento prohibidos, como a lingua propia.

Atrevémonos a afirmar que, para alén de destinatarios e baixo a consigna clave que o autor confesa: “A miña escrita naceu por un afán de comunicación. No fondo o que hai é unha loita contra a morte”, a narrativa de Manuel María, *prodador de relevo* en palabras de Xosé Luís Méndez Ferrín, lévanos ao incansábel conversador, ao contador de historias. O país, as clases populares, sempre as máis desfavorecidas, constrúen o fondo temático dun corpus en que a ficción narrativa camiña da man da biografía persoal e mais da crónica histórica que acompaña o home.

“Manuel María amósase como un sobrio, potente, grave contador da realidade e da historia da Galicia das persoas anónimas nun exercicio de brillante neorealismo”, reitera Xosé Luís Méndez Ferrín.

O conxunto da narrativa, ao igual que a poesía e o teatro, pensada na orixe da escrita para o público infanto-xuvenil ou perfectamente accesíbel a este, canto aos seus contidos e enfoques, convértese nunha ferramenta de coñecemento e

posta en valor do propio, do próximo, polo que procura ser guía para a comprensión da nosa pertenza a un pobo con historia, memoria, lingua, literatura, presente condicionado e futuro de seu.

VI

Sen pretensión de rexistrar aquí unha demorada análise de lectura comparada entre o conxunto dos trece títulos en prosa publicados, si é vontade nosa deixar constancia, cando menos enunciada, das recorrencias que os máis de sesenta relatos, de extensión variábel, nos ofrecen, non alleos ao desenvolvemento creativo dos outros xéneros: poesía, teatro ou prosa xornalística.

A ausencia de narrativa longa ha ser, con certeza, unha das primeiras conclusións que reclame a nosa atención. Razóns que o autor orienta desde a falta de empatía como lector para con este xénero.

É que eu son moi mal lector de novela. Leo tódalas que saen en galego, e algunhas das máis importantes que aparecen no mundo [...] A novela, a min, normalmente fatígame. O enredo da novela non me interesa moito. Chámame máis a palabra, o xeito de contar, as descrições que se fan, pero non a intriga. Na novela abúsase bastante da linguaxe e escríbese moito inutilmente. No teatro, as situacións cambian máis, a palabra é máis directa e o diálogo máis operativo. É dicir que eu son ante todo lector de poesía, que coido que é o xeito de expresión máis completo, despois interésame o teatro, logo o ensaio e, por último, son lector de novela. (Caño 2016: 132).

Acudimos, máis unha vez, ao noso escritor, que, en artigo publicado en *El Correo Gallego* (24/IV/2001) se declara un deses “lentes atentos e apaixonados de poesía e libros de versos” antes que de novelas longas.

[...] nos días actuais publícanse unhas novelas tan voluminosas que só con ollalas mete medo. Ese, ó menos, é o noso caso. A xente le, cavilamos nós, para formarse e tamén para evadirse da xorda tristeza do cotidiano. A lectura, debido ó limitado do noso tempo, ten serios e poderosos competidores: a televisión, o cine, a radio, a prensa, o fútbol, o chamado turismo social a precio de saldo.

Eis unha xustificada razón da escolla do relato breve ou conto para se comunicar en prosa por parte do noso autor que, na carta prólogo ás *Historias do empar-decer* enuncia algunhas das fontes literarias que sustentan o seu propio proceso creativo, nunca exento de ironía.

Para tecer estes escritos tomei como modelo narrativo as noticias xornalísticas, as Cousas de Castelao –pido perdón polo atrevemento–, o xeito breve do escritor guatemalteco Augusto Monterroso, aproveitando o seu apelido para homenaxear os emigrantes galegos de todo tempo e lugar, e tamén os artigos dos boletíns dos museos e mesmo os discursos académicos, xeralmente moi fermosos, ategados de rigor e sanas doutrinas, amenos, orixinais, eruditos, con tantas citas transcendentales e, máis que nada, tan útiles e necesarios.

Para alén do gusto polo exercicio dunha sonora prosa poética, a imbricación entre poesía e narración chega á súa máxima expresión na triloxía de Manuel de Paderna, en que cada relato é precedido dun poema ben recoñecíbel do autor.

Asemade, é Manuel de Paderna, personaxe referencial na biografía de Manuel María, un personaxe afluente nese gran río que, como o Miño, baña devagar a totalidade da obra.

Dúas liñas basilares determinan a escrita do autor chairego en palabras do profesor Xosé Ramón Freixeiro Mato:

Non ofrece dúbidas o feito de que o autor sentiu unha clara vocación literaria desde moi novo e de que, en consecuencia, vai escoller a lingua escrita como vehículo de comunicación preferente co mundo exterior e tamén como medio de expresión das súas inquedanzas e sentimentos, sempre na procura da beleza artística. Hai en Manuel María, desde o primeiro momento, o desexo e a ambición de alcanzar e transmitir a arte literaria, aínda que, como el mesmo dicía, iso non sempre se consegue no oficio de escritor. O autor vai loitar, pois, durante toda a súa vida por un obxectivo estético, para o que ten de procurar recursos eficaces. Mais tamén é obvio que desde moi cedo o autor se sentiu comprometido coa causa galeguista e que puxo os seus dotes de escritor ao servizo da defensa e dignificación da Galiza, do pobo galego e do seu idioma. Por tanto, o seu obxectivo como escritor vai estar guiado tanto pola procura da beleza literaria como pola busca da argumentación a prol do ideal galeguista e a persuasión dos seus lectores e lectoras para os atraer á mesma causa. (2007: 66-67).

A tribo e a Terra Chá, nomeadamente o Outeiro de Rei natal e a contorna próxima, con referentes xeográficos destacados no conxunto da escrita, permean, ao tempo, as páxinas en prosa.

A natureza viva, humanizada, a visión franciscanista e panteísta da realidade física, do territorio que define e identifica o eu; a inxustiza social, a defensa da liberdade e das clases populares, a emigración, a ecoloxía, o humor e o dominio

das destrezas propias da oralidade, a implicación autorial, a voz crítica, a fidelidade á lingua etc. convértense en ítems recorrentes que flúen cara ao curso central do río da expresión escrita que quere ser retrato e memoria testemuñada dunha vida individual e colectiva.

Un labor de escrita conxunto e totalizador que nace dunha sincera entrega ao país, con vocación de reconstruír a memoria nacional, de testemuñar un xeito de ser e estar desde claves identitarias propias, alicerzadas nun profundo amor ao Pobo e á Terra, sintetizadas polo propio Manuel María en epístola dirixida a Luís Landero con data do 9 de abril de 1974:

Coido que a miña obra non se explica sin Galicia. Detrás do que eu escribín está o meu Povo: unhas xentes marxinadas, desenvolvidas e traballadoras que, como dixo un poeta noso do noso tempo “sofriron a hestoria”. E defendo o noso idioma porque, ademáis de ser o do povo galego, é o que mellor nos traduce e nos espresa. O cerne da nosa persoalidade está precisamente no idioma. O día –si é que chega– que o noso povo deixe de falar o seu idioma será un híbrido estrano e convertirase nun cadavre. Ademáis o idioma é o que nos serve de vencello cara ó mundo luso-brasileiro, que está moi perto da nosa sensibilidade e do noso xeito de ver, sentir e vivir a vida. Un idioma non é nunca un capricho. Non sei si o que escribín ten algún valor prós outros ou non. Eu ó escribir sempre pensei na xente de meu, en axudala dalgún xeito, en explicala a ela mesma e a súa persoalidade e axudar, na medida das miñas forzas, a unha mellor comprensión do mundo.

Páxinas en prosa que flúen no río da comunicación escrita co pobo nun camiño de ida e volta que transita entre a estética do compromiso e o compromiso coa estética.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Blanco Torrado, Alfonso (coord.) (2001): *Manuel María*: [libro homenaxe / organizado pola] Asociación Cultural Xérmolos. Lugo: Ophiusa.
- Caño, Xosé Manuel del (2016): *Conversas con Manuel María*. Vigo: Nova Galicia Edicións.
- Freixeiro Mato, Xosé Ramón (2007): *Cucou o cuco cuqueiro. Lingua e estilo na obra de Manuel María*. Lugo: Fundación Caixa Galicia.
- García Negro, Pilar e Diego Pardo Amado (eds.) (2009): *Manuel María: Literatura e nación. Actas do Congreso (A Coruña, 3-5 de Novembro de 2005)*. A Coruña: Universidade.
- Pociña Pérez, Andrés (2009): “Acheга sinxela á narrativa de Manuel María”, en García/Pardo 2009: 313-346.
- Roig Rechou Blanca Ana (dir.) (2015): *Historia da Literatura Infantil e Xuvenil Galega*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.